

Nederlandse Limes Samenwerking

Uitvoeringsagenda 2026

Appendix bij
Beleidskader 2024 – 2027 Trots op Limes Werelderfgoed

Vastgesteld in Stuurgroep 14 november 2025

Inhoud

1	INLEIDING	1
2	BESCHERMING, BEHOUD EN BEHEER	1
3	BELEVEN EN BENUTTEN	3
4	KENNIS EN ONDERZOEK	5
5	BEGROTING NEDERLANDSE LIMES SAMENWERKING 2025	6

1 Inleiding

Deze Uitvoeringsagenda Nederlandse Limes Samenwerking 2026 moet worden gelezen als appendix bij het *Beleidskader 2024 – 2027 Trots op Limes Werelderfgoed* (inclusief meerjarenbegroting). In het beleidskader staan per hoofdstuk verwoord: de doelen en rollen van de Nederlandse Limes Samenwerking (NLS), de stand van zaken, de uitdagingen en de beleidsvoornemens. De uitvoeringsagenda vertaalt deze naar concrete acties en gewenste resultaten per jaar, conform de afspraken in de Centrumregeling Limessamenwerking UNESCO Werelderfgoed.

2 Bescherming, behoud en beheer

Beleidsinzet	Toelichting	Meetpunten 2026
<i>Ondersteuning van provincies en gemeenten</i>	De aan het Sitebureau verbonden coördinator Kennis en Behoud zal zich ontwikkelen tot spin in het web van bescherming, behoud en beheer van de Limes en zo rijks-, provinciaal- en gemeentelijk niveau verbinden. In de Werkgroep Bescherming wordt het beleid tussen de verschillende overheidslagen afgestemd, zonder dat bevoegdheden worden overgenomen.	Herzien <i>Handelingskader planinitiatieven</i> goedgekeurd door NLS Stuurgroep als uitgangspunt van samenwerking tussen de drie overheidslagen bij de bescherming van het UNESCO Werelderfgoed Neder-Germaanse Limes.
<i>Individuele Management Plannen als sturingsinstrument</i>	De Individuele Management Plannen zijn het sturingsinstrument op basis waarvan we gezamenlijk invulling geven aan goed siteholderschap. Tweejaarlijks voert het Sitebureau daarover een gesprek met de Werelderfgoed-gemeenten. Wij zullen met de overheidspartners de plannen actualiseren en vervolgacties bespreken.	Onder regie van het Sitebureau is per gemeente een werelderfgoed-gesprek gevoerd over het Limesbeleid, in het kader van het Individueel Management Plan. Ter versterking van governance en management van de Limes heeft het Sitebureau de herziening van de Individuele Management Plannen gestimuleerd en daaraan desgewenst ook een bijdrage geleverd.

Beleidsinzet	Toelichting	Meetpunten 2026
<i>Opzet en uitvoering monitoring Werelderfgoedsites</i>	De fysieke monitoring van de Werelderfgoedsites – verplicht vanuit UNESCO – wordt uitgevoerd door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Een belangrijk aandachtspunt is de vraag welke informatie nodig is om beheermaatregelen t.a.v. begroeiing (o.a. wortels) en grondwaterstanden te kunnen voorschrijven. In dit kader zullen we ons samen met de Rijksdienst ook inzetten om de Limes een plek te geven in het Nationale Klimaatadaptatiebeleid 2026.	De resultaten van de fysieke monitoring zijn door de RCE gedeeld met de gemeenten en grondeigenaren. Het Sitebureau heeft de resultaten en de instandhoudingsopgave besproken met gemeenten in het kader van de werelderfgoed-gesprekken en de IMP's. In samenspraak met de twaalf werelderfgoed-gemeenten is bepaald hoe zij door de NLS ondersteund worden bij het beheer van werelderfgoed, op basis van de inventarisatie van de DG-groep in 2025. De eerste fase van het Internationale klimaat-adaptatieproject is in uitvoering gegaan: het internationale netwerk is opgestart (werkgroep Klimaatverandering onder de Bratislavagroep) en op drie locaties in Nederland zijn fysieke installaties aangebracht voor de monitoring van klimaatverandering.
<i>Versterking van de ruimtelijke kwaliteit</i>	Het is onze ambitie om de Limes bovengronds beter zichtbaar te maken . Wij willen ontwikkelaars helpen door inzet van het Adviesteam Presentaties en Ruimtelijke Kwaliteit Neder-Germaanse Limes . Wij vragen het adviesteam heldere kaders te formuleren voor hun inzet en werkwijze en een uitvoeringsagenda op te stellen.	Adviesteam Presentaties en Ruimtelijke Kwaliteit Neder-Germaanse Limes minstens eenmaal ingezet voor advisering over ruimtelijke ontwikkelingen.
<i>Ondersteunen van eigenaren bij beheer van Werelderfgoed</i>	In principe zijn eigenaren verantwoordelijk voor goed beheer van het Werelderfgoed. Wij vragen de provinciale erfgoedhuizen of zij eigenaren willen helpen, met inzet van vrijwilligersploegen . Inmiddels is bekend dat de erfgoedhuizen alleen bij wijze van uitzondering een rol zien voor zichzelf in het beheer van Werelderfgoed.	Het Sitebureau heeft Werelderfgoedsites met niet-begraven muurresten (DOMunder, Tempel-Kerkmuseum Elst en De Bastei) geholpen bij het opstellen van een specifiek beheerplan.

3 Beleven en benutten

Beleidsinzet	Toelichting	Meetpunten 2026
<i>Ontwikkelen en uitvoeren visie op belevingswaarde Limes</i>	We zullen onder begeleiding van het Adviesteam Presentaties en Ruimtelijke Kwaliteit Neder-Germaanse Limes samen met onze partners al doende een visie gericht op de verbetering van de belevingswaarde van de Limes ontwikkelen en uitvoeren. De landelijke strategie zal naast lokale en provinciale strategieën bestaan, maar het uitgangspunt is wel dat we meer inhoudelijke samenhang willen creëren. En daarmee meer kwaliteit, een sterkere beleving en een grotere herkenbaarheid. Het Interpretatiekader voor de Neder-Germaanse Limes vormt de basis.	Adviesteam Presentaties en Ruimtelijke Kwaliteit Neder-Germaanse Limes minstens tweemaal ingezet voor advisering over publieksbereik, waarbij conform het gedachtengoed van Limes Nexus en het nieuwe Handboek Neder-Germaanse Limes de werelderfgoedstatus op bezoeklocaties is toegelicht. Het herziene <i>Interpretatiekader Neder-Germaanse Limes</i> is met de vertegenwoordigers van Limes-bezoeklocaties besproken in de drie provinciale Limesnetwerken. Op basis daarvan is het Interpretatiekader definitief vastgesteld, inclusief een werkwijze om dit op een gebruiksvriendelijke wijze onder de aandacht van de doelgroep te brengen.
<i>Stimuleren van kennisuitwisseling en netwerkvorming</i>	Kennisuitwisseling en netwerkvorming zijn belangrijke instrumenten om onze doelen te bereiken. De aan het Sitebureau verbonden coördinator Publieksbereik en Participatie zal ondersteuning bieden aan ondernemers en instellingen die in de praktijk werk maken van publieksbereik (inclusief educatie). Verder vormen de jaarlijkse Limesdag, de Werkgroep Publieksbereik en de provinciale netwerken een prima basis voor kennisuitwisseling in netwerkverband.	Subsidie voor kennisuitwisseling en ondersteuning provinciale netwerken in de periode 2025 – 2027 verleend aan de erfgoedhuizen. Per provincie zijn minstens één kennisdag en twee tot vier netwerkbijeenkomsten georganiseerd. Landelijke Limes-Werelderfgoeddag georganiseerd in Utrecht.
<i>Investeren in kwaliteit en samenhang bezoeklocaties</i>	Het verhaal van de Limes en de Romeinen in Nederland is een prachtig verhaal met toeristisch en recreatief veel potentie, maar er moet wel geïnvesteerd worden in producten om dit verhaal te vertellen. Dat is in hoge mate de verantwoordelijkheid van onze partners. Onze eigen investeringen zullen zich richten op fiets- en wandelroutes, visitor hubs, inzet Kwaliteitsteam en informatiepanelen in de buitenruimte . De erfgoedhuizen vragen we pilotprojecten uit te voeren in beheer van buitencommunicatie en ondersteuning van kleine projecten.	Minstens op twee sites zijn nieuwe informatiepanelen geplaatst. Ondersteuning minstens tien kleine projecten door erfgoedhuizen. Inventarisatie van publiekscommunicatie op locatie door erfgoedhuizen gepresenteerd op limeswerelderfgoed.nl. Nieuwe wandelgids gepubliceerd voor het LAW Romeinse Limespad door Wandelnet, met focus op al het zichtbare langs de Limes. De lange afstandsfietsroute is herzien en opnieuw gelanceerd door het Fietsplatform.

Beleidsinzet	Toelichting	Meetpunten 2026
<i>Bijdragen aan provinciale samenwerkingspacten</i>	De provincies hebben een belangrijke taak in het zichtbaar en beleefbaar maken van de Limes, samen met gemeenten en andere partners. Dat kan uitmonden in een ontwikkelplan of uitvoeringsagenda. Wij zijn graag bereid bij te dragen aan het sluiten van een bestuurlijk samenwerkingspact daarover.	Bijdrage geleverd aan provinciaal koersdocument Limes Zuid-Holland. De NLS steunt de (internationale) lobby voor de oprichting van een Nationaal Romeins Scheepvaartmuseum in Alphen aan de Rijn.
<i>Verbeteren van marketing en communicatie</i>	We willen samen met onze partners de landelijke bekendheid van de Limes vergroten. Het merk Limes wordt meer vanuit marketingdoeleinden geladen. We zullen investeren in verbetering van de publiekswebsite en social media en in nieuw informatie- en promotiemateriaal . Ook zetten we in op merkactivatie , waarbij we zullen samenwerken met Stichting Forten Nederland.	Met Stichting Forten Nederland zijn heldere afspraken gemaakt over hun bijdrage aan de uitvoering van het marketingbeleid in de periode 2025 - 2027, met in 2026 bijzondere aandacht voor collectieve marketing: agenda-feed voor Limes-community op website Limes.nl, tweede editie van het Limes Magazine en promotiecampagnes op lokale radio. Publiekswebsite limes.nl is verrijkt met een agenda-feed voor de Limes-community. Bezoekers social media blijven groeien met 20% (Facebook) resp. 6% (Instagram). Er is viermaal een publieksnieuwsbrief verzonden. In het kader van het vijfjarig jubileum van de Limes als UNESCO Werelderfgoed is een Gouden Boekje voor de jeugd verschenen. Tevens zijn Limes-magazine, Limes Werelderfgoeddag en tal van provinciale initiatieven letterlijk (sticker) en figuurlijk (media campagne) verrijkt met het jubileum-logo.
<i>Investeren in erfgoededucatie</i>	De realisatie van onze educatie-doelstellingen is belegd bij de drie erfgoedhuizen en RomeinenNU. We vragen hen het bestaande aanbod te actualiseren, kennisuitwisseling en netwerkvorming te stimuleren, erfgoed- en onderwijsinstellingen actief te ondersteunen en het bereik van de Limes in het onderwijs te vergroten .	In januari 2026 ontvangt de NLS advies over het educatiebeleid van Studio Raap (Nienke van den berg in samenwerking met Anja Sinnige). Op basis van dat advies is het educatiebeleid van de NLS herijkt en zijn afspraken gemaakt over de uitvoering. Het educatie-aanbod heeft een plek op de website Limes.nl. Via het Canonnetwerk is input geleverd voor actuele informatie over de Limes in de Canon van Nederland.

4 Kennis en onderzoek

Beleidsinzet	Toelichting	Meetpunten 2026
<i>Toegankelijk maken wetenschappelijke informatie</i>	Wij willen voor het werelderfgoed relevante wetenschappelijke informatie beter toegankelijk maken en zo ook bijdragen aan vertaling van actuele informatie naar publiekstoepassingen. Het Sitebureau beschikt niet over voldoende kennis en capaciteit om dit zelf uit te voeren en zal daarom een geschikte samenwerkingspartner zoeken.	De NLS heeft de in haar opdracht bijeengebrachte GIS-data over archeologisch onderzoek in de Limeszone (gepubliceerd in de Cultuurhistorische Atlas van de Provincie Utrecht) geactualiseerd met nieuwe onderzoeksresultaten en onder de aandacht van de doelgroep gebracht. De NLS heeft zich als partner verbonden aan het Kenniscentrum Romeins Verleden i.o. in Nijmegen en heeft de diverse samenwerkingsmogelijkheden in kaart gebracht, met bijzondere aandacht voor het internationale <i>Research Framework for the WHS Lower German Limes</i>, het Adviesteam Presentaties en Ruimtelijke Kwaliteit Neder-Germaanse Limes en het Interpretatiekader.
<i>Uitbreiden van de online kennisbank voor de Limes-gemeenschap</i>	De online kennisbank met beleidsinformatie voor de Limes-gemeenschap (Limeswerelderfgoed.nl) zullen we verder inhoudelijk ontwikkelen en beter inrichten. Daarbij luisteren we uiteraard goed naar de wensen van de doelgroep.	Website Limeswerelderfgoed.nl geactualiseerd, als partnerwebsite van Limes.nl.
<i>Stimuleren van wetenschappelijke aandacht voor de Limes</i>	We zullen op basis van de samen met de Duitse partners opgestelde onderzoeksagenda als NLS inzetten op onderzoek gericht op management van de Limes , inclusief de vertaling van nieuwe kennis naar publiekstoepassingen. Actoren in de archeologische monumentenzorg (initiatiefnemers, overheden en archeologische bedrijven) kunnen zich dankzij de internationale onderzoeksagenda beter voorbereiden op Limes-onderzoek. We zullen het kennisnetwerk van de Limes activeren, ook ten behoeve van verbetering van het onderzoek naar de Limes op locatie. Het streven is om eens in de vier jaar een landelijk Limes-symposium te organiseren.	Internationale <i>Research Framework for the WHS Lower German Limes</i> is vastgesteld in de Internationale Management Groep. Het <i>Research Framework</i> en de thematische onderzoekskaders voor het Kanaal van Corbulo en de Limesweg zijn vastgesteld in de Stuurgroep, met het advies aan provincies en gemeenten om deze te verwerken in hun regelgeving en beleid. In samenwerking met de Vrije Universiteit Amsterdam is het Romeinensymposium verrijkt met deelsessies over de Limes.

Beleidsinzet	Toelichting	Meetpunten 2026
<i>Verkennen van de mogelijkheid van archeologische opgravingen</i>	Met de Duitse partners zullen we inventariseren welke wensen en mogelijkheden er zijn voor archeologische opgravingen . Vervolgens zullen we onderzoeken of en hoe we die wensen kunnen vervullen binnen de context van de verdragsbepalingen en het Managementplan.	In het klimaatadaptatieproject zijn testopgravingen gedaan om gegevens uit de monitoring te toetsen en te bepalen of en hoe behoud in situ mogelijk is.
<i>Uitbreiden van het Werelderfgoed Limes</i>	We zullen bijdragen aan internationaal overleg gericht op toekenning van de werelderfgoedstatus aan de Limes in andere landen. Het kan niet worden uitgesloten dat ook in Nederland sites worden ontdekt die in principe werelderfgoed-waardig zijn. Wij zullen een lijst bijhouden met mogelijke uitbreidingen in de toekomst, maar gaan daar terughoudend mee om.	In het kader van de Bratislava-groep heeft het internationale netwerk van archeologen de inzet van en het draagvlak onder archeologen in Afrikaanse en Arabische Limes-landen geïnventariseerd en bereid het een advies voor aan de betreffende overheden ter bespreking in het Limescongres Marokko 2027 (afspraak Limescongres Georgië 2024). De vondst van de Romeinse brug in de Merwedekanaalzone in Utrecht in 2025 is door het Sitebureau in samenwerking met gemeente Utrecht beoordeeld op werelderfgoed-waardigheid.